

ПРІОРИТЕТИ ВДОСКОНАЛЕННЯ ВОКАЛЬНО-ВИКОНАВСЬКОЇ МАЙСТЕРНОСТІ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ МУЗИЧНОГО МИСТЕЦТВА

PRIORITIES FOR IMPROVING VOCAL AND PERFORMING SKILLS OF FUTURE MUSIC TEACHERS

Стаття присвячена висвітленню ключових положень розвитку вокально-виконавської майстерності здобувачів мистецької освіти.

З'ясовано, що вокально-виконавська майстерність вокалістів тісно корелює із професійною майстерністю, професіоналізмом майбутнього фахівця музичного мистецтва.

Визначено конкретну мету дослідження, а саме: на основі узагальнення теоретичного матеріалу й досвіду роботи виділити найбільш важливі теоретико-методичні засади вдосконалення вокально-виконавської майстерності майбутніх учителів музики.

Виділено пріоритетні методологічні підходи вивчення заявленої проблеми: компетентнісний, аксіологічний, акмеологічний.

У статті з'ясовано змістову характеристику ключових понять дослідження: вокаліст, вокально-виконавська діяльність, професійна майстерність, готовність до професійної діяльності.

Зазначено, що важливим у розвитку вокально-виконавської майстерності є передусім систематична кропітка робота з формування базових вокально-виконавських навичок здобувачів освіти.

Викладу постановки голосу важливо наголошувати на необхідності тримати голосовий апарат "у формі", передусім дотримуватися правил гігієни голосу.

Наголошено, що в роботі з вокалістом-початківцем велике значення має методична грамотність викладача.

Відзначено важливість реалізації таких напрямків методики розвитку вокально-виконавської майстерності: теоретична й методична підготовка, мовленнєва підготовка, психологічна підготовка, охорона голосу.

У статті актуалізовано доцільність дотримання фундаментальних загально-теоретичних принципів: наступності, єдності й послідовності освітніх впливів свободи дій суб'єктів освітнього процесу, системності, індивідуально-особистісного, гуманістичного, діяльнісного підходів.

Акцентовано, що майстерність – це сукупність творчого мислення й креативу в застосуванні професійних умінь і навичок у практиці виконавської діяльності.

Зрозуміло, що дотримання викладених у статті теоретико-методичних засад дозволить забезпечити ефективність процесу вдосконалення вокально-виконавської майстерності учителів музичного мистецтва.

Ключові слова: вокально-виконавська майстерність, розвиток, учитель музичного мистецтва, принципи, методи, вокал, постановка голосу.

The article is devoted to highlighting the key provisions of the development of vocal and performing skills of art education students.

It was found that the vocal and performing skills of vocalists are closely correlated with professional skills, professionalism of the future specialist in musical art.

A specific goal of the study was determined, namely: based on the generalization of theoretical material and work experience, to identify the most important theoretical and methodological principles for improving the vocal and performing skills of future music teachers.

Priority methodological approaches to studying the stated problem were identified: competency-based, axiological, acmeological.

The article clarified the content characteristics of the key concepts of the study: vocalist, vocal and performing activities, professional skills, readiness for professional activity.

It was noted that in the development of vocal and performing skills, systematic painstaking work on the formation of basic vocal and performing skills of education students is, first of all, important.

It is important for a voice teacher to emphasize the need to keep the vocal apparatus "in shape", first of all, to adhere to the rules of voice hygiene. It is emphasized that in working with a novice vocalist, the teacher's methodological literacy is of great importance.

The importance of implementing the following areas of the methodology for developing vocal and performing skills is noted: theoretical and methodological preparation, speech preparation, psychological preparation, and voice protection.

The article updates the expediency of adhering to fundamental general theoretical principles: continuity, unity, and consistency of educational influences, freedom of action of subjects of the educational process, systematic, individual-personal, humanistic, and activity approaches.

It is emphasized that mastery is a set of creative thinking and creativity in the application of professional skills and abilities in the practice of performing activities.

It is clear that adherence to the theoretical and methodological principles set forth in the article will ensure the effectiveness of the process of improving the vocal and performing skills of music teachers.

Key words: vocal and performing skills, development, music teacher, principles, methods, vocals, voice production.

УДК 378.147:78.071.2

DOI <https://doi.org/10.32782/jp/91.2.16>

Стаття поширюється на умовах ліцензії відкритого доступу CC BY 4.0

Малашевська І.В.,

<https://orcid.org/0000-0003-4833-6489>

викладач циклової комісії методики музичної освіти та вокально-хорової підготовки

Закладу вищої освіти

«Луцький педагогічний інститут»

Волинської обласної ради

Павлюк Н.М.,

<https://orcid.org/0000-0002-1308-0447>

викладач кафедри музичного мистецтва

Закладу вищої освіти

«Луцький педагогічний інститут»

Волинської обласної ради

Комарук З.В.,

<https://orcid.org/0009-0000-5455-2474>

викладач кафедри музичного мистецтва

Закладу вищої освіти

«Луцький педагогічний інститут»

Волинської обласної ради

Постановка проблеми. Суспільне життя нашої країни зазнає значних змін, пов'язаних із розвитком ринкових відносин, процесами глобалізації,

євроінтеграції та інформатизації суспільства. Означене зумовлює підготовку компетентних, конкурентоспроможних, високопрофесійних

вокалістів, що є одним із пріоритетних напрямків у діяльності сучасних закладів вищої освіти.

У сучасних умовах трансформації освітньої системи України посилена увага спрямована на розвиток професійної майстерності педагогічних працівників цих ланок освіти, в тому числі й викладачів музичних дисциплін.

За існуючого сьогодні різноманіття методик в музичній педагогіці, які створюються під впливом світових тенденцій у музичній культурі, виникає необхідність синтезу наявного досвіду й пошуку шляхів удосконалення вокально-виконавської майстерності вокалістів.

Методологія нашого дослідження базується на компетентнісному аксіологічному, акмеологічному та особистісно-діяльнісному підходах, що уможлиблює розглядати процес підготовки вокалістів на основі норм професійної поведінки і професійної компетентності; як процес спрямований на засвоєння фахівцями професійних цінностей, досягнення високого рівня професіоналізму особистості й професійної діяльності.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Вивчення окресленої проблеми засвідчує актуальність питання розвитку вокально-виконавської майстерності в майбутніх учителів музики.

Аспекти вокально-виконавської майстерності вивчалися такими науковцями, як П. Волошин, Н. Гребенюк, І. Грищенко, О. Стахевич, Т. Ткаченко, В. Антонюк, Л. Тоцька, С. Кишакевич, Г. Стець, І. Жеребецька, А. Карпенко, М. Сливоцький, В. Коробка, М. Стефанюк, М. Попелюк, Г. Стасько та ін.

Науковці розкривають сучасні стратегії і тенденції розвитку української вокальної школи становлення вокальної педагогіки, методичні аспекти підготовки вокалістів.

Аналіз наукового доробку свідчить про необхідність детальнішого вивчення проблеми підготовки викладачів постановки голосу, формування їх професійної майстерності.

Виділення невирішених частин загальної проблеми. Як уже було зазначено, аспекти професійної підготовки вокалістів були в центрі уваги митців-практиків, науковців, методистів. Однак комплексне дослідження пріоритетних теоретико-методичних аспектів удосконалення вокально-виконавської майстерності майбутніх учителів музичного мистецтва не проводилося.

Мета статті. Означений висновок декомпозиціонує нові завдання дослідження стосовно розвитку професійної вокально-виконавської майстерності викладачів постановки голосу, а саме виокремлення ключових теоретико-методичних завдань означеного процесу.

Виклад основного матеріалу. Незаперечним є факт, що визначальною характеристикою сучасної успішної людини є неперервність

у професійному вдосконаленні, у нашому випадку – досягнення високого рівня готовності вокаліста до виконавської діяльності.

Логіка нашого дослідження потребує акценту на ключових поняттях. Передусім відзначимо, що “вокаліст” (від латинських слів “vox” – “голос” і “vocalis” – “звучний”) – “це виконавець різних вокальних партій у музичному колективі, який передає за допомогою співочого голосу зміст музичного твору” [1, с. 8].

Загальновідомо, що виконавство – це діяльність музикантів співаків-виконавців. Професійну майстерність науковці трактують як уміння, володіння професією, високе мистецтво в якій-небудь сфері (О. Гончаренко, І. Зязюн, С. Вітвицька, І. Осадченко).

Наша позиція у тлумаченні терміну “вокально-виконавська майстерність” співпадає з трактуванням В. Г. Антонюк, а саме: що “високий ступінь володіння спеціалізованими технічними та інтонаційно-виразними вміннями й навичками співу, який постійно удосконалюється та дозволяє вокалісту ефективно управляти інтерпретаційними й емоційними процесами, швидко досягати максимально якісного художньо-звукового результату” [2, с. 12].

Таке тлумачення, вочевидь, віддзеркалює сутнісний зміст компетентності професійного педагога постановки голосу.

Принагідно зазначимо, що в царині вокального виконавства основними способами виконавства є технологія звукоутворення й голосоведення; технічні вокальні прийоми та їх розвиток; інтерпретація виконуваного твору; створення художнього образу.

Суттєво уточнює і доповнює розуміння специфіки професійної діяльності вокаліста співвідношення його з поняттям “майстерність”, яку треба розуміти як сукупність творчого мислення й креативу в застосуванні професійних умінь та навичок у виконавській діяльності.

Правомірно розглядати вокально-виконавську майстерність як єдність художніх і технічних завдань вокальної підготовки. При цьому акцентуємо, що провідною умовою ефективності методики вокального розвитку майбутніх учителів в умовах вищої педагогічної освіти є “орієнтування на втілення пріоритетних у сучасній музичній педагогіці концептуальних положень про цілісність та системність педагогічного процесу. Спрямованість його змісту на комплексну реалізацію трьох ключових функцій – освітньої, виховної та розвивальної, а також забезпечення активно-творчої діяльності суб'єкта навчання, стимулювання його потреби у самовираженні та самореалізації” [3, с. 87].

Цілком правомірним вважаємо за необхідне розкрити змістовий аспект поняття “вокальна підготовка”. На думку вчених, це вокально-педагогічний процес вивчення дидактичних,

історико-теоретичних основ вокальної педагогіки та виконавських умінь, які сприяють формуванню необхідного обсягу знань і співацьких навичок у майбутній вокальній діяльності [4, с. 2].

Нам імponує думка П. Волошина, який вважає, що вокальна підготовка передбачає поглиблене ознайомлення з сучасними технологіями, вокальними особливостями та формування професійних і моральних якостей майбутнього вокаліста [5, с. 138].

Відтак узагальнено можна розглядати вокальну підготовку як реалізацію таких завдань: формування знань про природу та механізми звукоутворення; про закономірності розвитку співацького голосу; розвиток умінь керувати процесом співу, уміння створити художньо-музичний образ і розуміння сутності різних фонаційних явищ.

Цікавою є думка відомої оперної співачки, піаністки та педагога Н. Гребенюк, яка метою вокального навчання співаків вважає побудову єдиного художнього образу за допомогою засобів музичної, вокальної та словесної виразності [6, с. 78].

Принагідно зазначимо, що метою розвитку вокально-виконавської майстерності здобувачів мистецької освіти є досягнення ними високого рівня готовності до виконавської діяльності. При цьому варто зауважити, що категорія “готовності до професійної діяльності” у психолого-педагогічній літературі трактується доволі неоднозначно: як настанова, активний стан особистості, сукупність професійно зумовлених вимог до вчителя, складне системне утворення, система професійно значущих якостей, мотивів, умінь, сутнісний компонент професійної компетентності, результат професійної підготовки (В. Данильчук, К. Дулай-Новакова, І. Колесникова, І. Мельник, А. Міщенко, Г. Пріма).

Поняття “готовність до професійної діяльності” співвідноситься з категоріями “професійна майстерність”.

Компетентність здебільшого трактується, як ознака професійного розвитку фахівця, динамічна компонента його професійної підготовки, ознака професійного розвитку, професійних умінь.

Власне формування готовності (психологічної, пізнавальної, практичної) і є одним із завдань розвитку вокально-виконавської майстерності здобувачів мистецької освіти в умовах ЗВО [7, с. 266].

У контексті сказаного важливим є завдання, обґрунтоване І. Грищенком:

– формування та розвиток умінь і навичок, необхідних для підтримки високого професійно-вокального рівня і забезпечення здоров'я голосового апарату; розвинення вокального слуху; майстерності управління процесом музичного і вокального розвитку на основі отриманих знань [7, с. 268].

Реалізацію вище окреслених мети і завдань, на наше переконання, зможуть збільшити ключові теоретико-методичні аспекти вдосконалення

вокально-виконавської майстерності майбутніх учителів музичного мистецтва, які ми викладаємо нижче.

Аналіз наукових напрацювань та досвід роботи засвідчують, що вокально-виконавська майстерність викладача передбачає володіння методичною грамотністю, здатність розвивати культуру і художньо-творче мислення здобувача мистецької освіти, що дозволяє усвідомити сутність недоліків його співу, діапазон голосу, особливості вокального дихання, дикції, враховувати емоційний стан особистості.

Зазначимо, що вокально-виконавська майстерність викладача музичних дисциплін – об'ємне, інтегроване поняття, складне за структурою.

Передусім ми акцентуємо на необхідності предметно-методичної обізнаності як викладача, так і здобувача освіти.

Означене передбачає єдність змістових та операційних знань, їх гнучкого застосування на практиці.

Вважаємо, що предметно-методична обізнаність здобувача мистецької освіти формується завдяки комплексному впливу всіх складових навчального процесу у ЗВО, передусім у навчально-пізнавальній діяльності.

У цьому ракурсі важливо реалізувати всі напрямки методики розвитку вокально-виконавської майстерності, а саме: теоретичну й методичну підготовку; мовленнєву підготовку, вокальну підготовку, вокально-мовленнєву підготовку, психологічну підготовку, охорону голосу [7].

Ми не будемо зупинятися на детальній характеристиці кожної із названих методик, оскільки їх зміст розкрито в публікації І. Грищенка [7].

Однак зупинимо свою увагу на деяких складових.

Безперечно, майбутній учитель музичного мистецтва зобов'язаний самостійно вивчати теоретичну й методичну літературу з метою опанування змістом ключової термінології, як-от: опора дихання, діапазон, об'єм, вокальна дикція; яскравість, сила, манера, стиль співу; техніки вокалізації, сила звуку, інтенсивність, тембр голосу, гучність голосу, грудний резонатор, головний резонатор, техніка мовлення, мовленнєвий слух, мовленнєва виразність, нижньореберне діафрагмальне дихання; реєстрова злагоженість, горловий звук, носовий призвук, детонація, вокальне звукоутворення, тощо.

Зрозуміло, що ефективність формування вокально-виконавської майстерності викладача постановки голосу буде значно вищою при дотриманні фундаментальних загально-теоретичних принципів: наступності, єдності й послідовності освітніх впливів; свободи дій суб'єктів освітнього процесу; системності; індивідуально-особистісного, гуманістичного, діяльнісного підходів.

Доведено доречність на початковому етапі роботи зі здобувачами музичної освіти на заняттях в класі з постановки голосу врахування вікових особливостей та виявлення індивідуальних вокальних здібностей, що сприятиме правильному вибору вправ для розвитку важливих вокально-технічних навичок. Передусім це мають бути вправи з розвитку високої позиції та різних видів атаки звука; нижньореберного й діафрагматичного дихання; на розвиток опори звука та дихання; чіткої дикції та артикуляції, звукової динаміки, спів на legato та staccato й переходу між ними.

Робота у вокальному класі вимагає фахових даних здобувача освіти. Важливо з'ясувати ступінь музикальності, природного естетичного відчуття, здатність осмислювати й виконувати творчі завдання. Саме на цьому акцентує увагу дослідниця Л. Степанова, підкреслюючи також "важливість розвитку культури і художнього розвитку співака" [8, с. 115].

Ми підтримуємо позицію науковиці стосовно доцільності поєднання вокального навчання з музично-художнім розвитком особистості, спостерігаючи динаміку розвитку голосу, з поступовим оволодінням технікою звукоутворення, формуванням високої вокальної позиції та зміцнення опори дихання.

Учені дотримуються думки, що сформований вокальний слух, знання з психофізіології людського голосу та досвід роботи позитивно впливають на виявлення й оцінку ознак недосконалої вокальної техніки у здобувачів освіти та сприяють їх усуненню. Це забезпечується, безумовно, кропіткою систематичною роботою.

Численні дослідження доводять, що найбільш поширеними ознаками непрофесійної вокальної техніки у виконанні є такі дефекти у виконанні: детонування, форсування, горлове звучання, назаляція, тремоляція, відкрите звучання, "перекритість", спів без "опори". Практика засвідчує, що всі ці дефекти здебільшого отримані внаслідок неpotrібних, хибних навичок співу (під час самостійних занять чи непрофесійного навчання).

Позиційну детонацію можна виправити, працюючи над правильністю техніки голосоутворення, розвиваючи й удосконалюючи вокальний слух, що є особливим видом музичного слуху.

Підтримуємо думку дослідниці Т. Ластовецької, "що в основі процесу виявлення та позбавлення від недоліків вокальної техніки лежить кропітка систематична робота на заняттях з постановки голосу, де провідним орієнтиром є вокальна професійна техніка з сильним імпердансом і визнана світом європейська академічна оперно-концертна оперта змішано-прикрита манера співу, якій притаманні прикриття звуку, м'якість, округлість, дзвінкість, однорідність, природність звуку, злагодженість реєстрів" [9, с. 197].

Слушним відзначаємо міркування науковиці щодо значення активізації вокального слуху (звукосотного та ладового, м'язово-вібраційних відчуттів, барорецепція), які допоможуть у підлаштуванні та координації голосового апарату в напрямі високоякісного звучання.

Важливо при цьому враховувати психофізіологічні особливості здобувачів мистецької освіти, знайти індивідуальні дієві методи й прийоми позбавлення дефектів вокальної техніки й непрофесійних вокальних навичок академічної манери кожному. Відзначаємо, що метою виявлення та боротьби з недосконалою вокальною технікою має бути кантиленийний спів з прикритим, м'яким, округлим, дзвінким, однорідним, природним звуком, що відповідає еталону високоякісної вокальної техніки із сильним імпердансом, який пропагують корифеї академічного співу.

Аналіз наукових довідок (П. Волошина, Н. Гребенюк, І. Грищенко, Л. Степанової, Т. Ластовецької) засвідчує, що основою для розвитку вокальної техніки є правильна постановка дихання, яка забезпечується системою вправ, що розвивають дихальний апарат. Саме за допомогою дихального механізму регулюються всі функції організму і забезпечується зв'язок із зовнішнім середовищем.

Важливо також добре дослідити голосовий апарат кожного здобувача освіти вокального мистецтва. Доречним є також врахування тембру голосу, індивідуальної вимови, темпу мови, інтонації, артикуляції й міміки.

Викладач постановки голосу, враховуючи принцип поступового опанування майстерності співу, повинен поступово ускладнювати репертуар.

Яскравий, об'ємний, сильний голос широкого діапазону є істотною характеристикою правильного співу. Сила звуку, інтенсивність відзначається силою повітряного потоку, що проходить через голосові складки.

Варто пам'ятати, що для розвитку голосових характеристик: діапазону, сили звуку, гучності, політності, об'єму, відчуття резонаторів (гармонійне звучання грудного та головного резонаторів), яскравості голосу необхідно довго й наполегливо тренуватися, використовуючи вправи для розвитку різних видів техніки, розширення діапазону, політності і дзвінкості голосу на всьому діапазоні.

Потенційні можливості співака акумульовані також у виразній, правильній дикції. Тому одним із важливих завдань постановки голосу є вироблення у співака виразної, правильної дикції.

Доведено, що техніка мовлення займає важливе місце у розвитку вокально-виконавської майстерності викладача постановки голосу. Означений процес – це безпосередньо постановка мовленнєвого голосу, розвиток мовленнєвого слуху, мовленнєвої виразності. Додамо, що сюди ж відноситься

і формування й розвиток умінь і навичок самостійного розвитку голосу для роботи у мовленнєвому режимі; роботи голосу в режимі мовлення – спів; індивідуальної практики голосових розладів і відновлення роботи голосового апарату.

Доцільно також звернути увагу на доречність загальнонавчаних і науково обґрунтованих прийомів впливу на артикуляційний апарат, гортань і дихання, а саме: “позіхання” (найуживаніший прийом для підняття і активізації піднебіння, опущення гортані та визволення заднього відділу рота від скутості й напруження), так званий “оскал” (активізація квадратних м’язів), відчуття “другого рота”, “задньої стінки”, низький вдих, знижена гортань.

Застосування кожного із названих прийомів потребує розуміння педагогом фізіології за умови чіткого контролю якості звучання голосу.

Важливим компонентом сучасного навчального процесу є використання новітніх технологій, аудіо-відео записуючої апаратури для перегляду записів, для розвитку мовленнєвого та вокального слуху, умінь аналізувати голосову діяльність, вокальне виконання.

Зазначимо, що вокальна підготовка забезпечується системою індивідуальних та групових занять, спрямованих на розвиток вокально-технічних, вокально-слухових, художньо-виконавських умінь та навичок, формування стійкої мотивації до занять співом, ґрунтовної теоретичної підготовки з питань вокально-виконавської діяльності.

Істотним є також ознайомлення майбутніх фахівців музичного мистецтва з правилами гігієни та постановки голосу.

Своєрідність вияву професійної вокально-виконавської майстерності викладача постановки голосу зумовлена специфічністю його особистісно-професійних функцій, і водночас, найбільш суттєво позначається на позитивній динаміці процесів самоактуалізації та самореалізації.

Узагальнення наукових напрацювань та досвіду роботи уможливило виокремити ключові показники сформованості вокально-виконавської майстерності учителя музичного мистецтва, а саме:

- особистісно-позиційне ставлення до своєї професійної діяльності;
- мотиваційна цілеспрямованість;
- потреба в самореалізації;
- оволодіння знаннями вокальної педагогіки;
- готовність та відкритість до змін, прагнення нового;
- опанування освітніх інновацій;
- здатність до прогнозування, планування дій;
- сформованість предметно-методичної обізнаності майбутнього фахівця музичного мистецтва;
- проєктування власного професійного розвитку і досягнення професійно значущих компетенцій;
- педагогічна гнучкість.

У площині окреслених показників відповідно має спрямовуватися стратегія, методики підготовки викладача музичного мистецтва. Зауважимо, що головною метою самовираження фахівця має бути безперервний рух до самореалізації і особистісно значущої мети, тобто наявність перспективи зростання особистості.

Аналіз і узагальнення наукових позицій, а також опора на власний досвід, дає можливість розглянути вокально-виконавську діяльність майбутнього учителя музичного мистецтва як самоосвітню, активну, саморегульовану, особистісну та професійно значущу пізнавальну діяльність, спрямовану на засвоєння ключових складових професійної діяльності.

Висновки та перспективи подальших досліджень. За результатами дослідження можна зробити висновок, що вокально-виконавська майстерність учителя мистецької освіти – складне, інтегроване поняття, об’ємне за змістом і структурою.

Процес удосконалення вокально-виконавської майстерності динамічний, тривалий у часі.

Водночас означений процес пов’язаний з формуванням професійної майстерності, методичної грамотності, готовності до професійної діяльності.

Сутність вокально-виконавської майстерності учителя музичного мистецтва розглядається крізь призму найбільш конструктивних, продуктивних сучасних методологічних підходів: аксіологічного, акмеологічного, компетентнісного, особистісно-діяльнісного.

Дослідження переконує, що вдосконалення вокально-виконавської діяльності здобувачів музичної освіти має передбачати врахування обґрунтованих теоретико-методичних засад, викладених нами вище, апробованих на практиці.

Перспективи подальших напрацювань ми вбачаємо у прогнозуванні та апробації на практиці педагогічних умов ефективності процесу вдосконалення вокально-виконавської майстерності здобувачів мистецької освіти. Важливим також вважаємо відображення у змісті педагогічних умов відповідних структурних компонентів.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Микиша М. В. Практичні основи вокального мистецтва. 2-е видання. Київ: Муз. Україна, 2002. 90 с.
2. Антонюк В. Г. Постановка голосу: навчальний посібник для студентів вищих музичних навчальних закладів. Київ: Українська ідея, 2010. 98 с.
3. Василенко Л. М. Взаємодія вокального і методичного компонентів у процесі професійної підготовки майбутнього вчителя музики: дис....канд. пед. наук: 13.00.02. Київ, 2003. 211 с.
4. Ткаченко Т. В. Вокальне мислення як складова професійних умінь майбутнього вчителя музики. *Передові наукові розробки-2009: матері-*

али V Міжнародної наук.-практ. конф. (Прага, 25 серпня–05 вересня 2009 р.) Прага: Наука і освіта, 2009. С.1–3.

5. Волошин П. Розвиток вокально-виконавської майстерності вокалістів мистецьких навчальних закладів. *Зб. наук. праць Уманського державного педагогічного університету. Вип. 4, 2021. С.136-142*

6. Гребенюк Н. Є. Формування вокально-виконавських навичок та роль міжособистісного спілкування у класі сольного співу: дис....канд. Мистецтвознавства:17.00.02. Київ,1994. 197 с.

7. Грищенко І. Розвиток вокально-виконавської майстерності студентів мистецьких спеціальностей у закладах вищої освіти. *Актуальні питання гума-*

нітарних наук: міжвузівський збірник наукових праць молодих вчених Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка. 2023. Вип. 60. Том I. С. 264–269.

8. Степанова Л. П. Типові недоліки співу вокалістів-початківців та шляхи їх подолання. *Вісник Національного університету "Чернігівський колегіум". 2023. № 23(179). С.114–119.*

9. Ластовецька Т. Специфіка формування вокальної техніки: ознаки недосконалості та особливості їх усунення. *Педагогічні науки. Теорія, історія, інноваційні технології. Сумський державний педагогічний університет ім. А.С.Макаренка. 2017. № 14 (68). С. 189–199.*

Дата першого надходження статті до видання: 12.01.2026

Дата прийняття статті до друку після рецензування: 23.02.2026

Дата публікації (оприлюднення) статті: 16.03.2026